

were thrown in the pit several at a time (Figs. 4, 5).

In summary of the anthropological data, the remains belonged to males aged 15–50, but most were aged 20–30. The skeletal remains displayed multiple pathologies associated with physical labour and inflammation (Fig. 6), along with a few cases of anaemia (*cribra orbitalia*). The most frequently encountered traumas were long bone fractures and scapular fractures – with the latter exhibiting signs of healing – along with treated and untreated dental disease. No violence-related causes of death were identified in the course of the anthropological examination.

Together with the 1199 remains, archaeologists found 836 prisoner of war identification tags issued by Nazi Germany to enemy soldiers held in detention camps during the Second World War (Fig. 7). Additionally, 4 Red Army identification capsules were recovered. Other finds included fragments, buttons, buckles, hooks, and straps from Lithuania (Fig. 8:1), Belgian (Fig. 8:2), Polish (Fig. 8:3) and Soviet Union (Fig. 8:4) army uniforms, along with several brass crosses (Fig. 9) and rings, a cigarette holder, a trumpet mouthpiece, several spoons, pencils, and low-denomination coins. Personal hygiene items were quite rare, consisting only of a few pieces of soap, hair combs snapped in half, and mirrors. Only a single deceased was buried with their shoes. Among the items transferred to the Šiauliai Museum were 824 prisoner of war identification tags, 4 Red Army identification capsules, and 482 other finds. Unrecorded, poorly preserved items with no intrinsic historical value were re-buried alongside the remains.

After examination, the skeletal remains were re-buried in a fresh plot, next to the cemetery of the former Macikai prison camp.

Gediminas Petrauskas

## Lietuvos laisvės armijos „Vanagų“ šaudymo pratybų vietos žvalgymai Plokštinės miške

2020 m. rugsėjį LLKĮS ir Žemaitijos nacionalinio parko direkcija tęsė Lietuvos laisvės armijos „Vanagų“ karinius mokymus menančių vietų Plokštinės miške (Plungės r., Platelių sen.) tyrimus (*ATL 2019 metais*, 2020, p. 452–460). Ekspedicijos metu surengta antroji Žemaitijos nacionalinio parko direkcijos organizuojama laisvės kovų atminimo stovykla. Aptikti radiniai perduoti saugoti KM.

2019 m. Plokštinės miške nustatyta tiksliai 1944 m. rugpjūčio 15–25 d. „Vanagų“ karinių mokymų vieta, kurią patvirtino daugelio pateiktų – karinės mokomosios stovyklos dalyvių – pasakojimų detalės, sukaupta naujų, iki tol nežinomų duomenų apie stovyklos įrengimą ir joje tarnavusių „Vanagų“ būitį. Tyrimų rezultatai leido apibrėžti vadavietės ir eilinių „Vanagų“ palapinių stovėjimo vietas (išskirtos ne mažiau kaip 4 palapinių grupės), patvirtinti istorinius duomenis, kad šaudymo pratybos vyko už stovyklos ribų. Siekiant užbaigti „Vanagų“ karinės mokomosios stovyklos vietos tyrimus ir apie mokymus surinkti išsamių archeologinių duomenų, metalo ieškikliais ieškota ir tyrinėta trūkstama stovyklos dalis – šaudymo pratybų vieta.

Karinės mokomosios stovyklos dalyviai nurodo, kad „Vanagų“ šaudymo pratybos vyko prie nedidelio į Platelių ežerą įtekančio Jakumo upelio, o taikiniai kabėjo ant aukšto upelio šlaito (ūkininko Stanislovo Mickevičiaus sodybos pusėje) augusių senų storų pušų (*Lietuvos laisvės armijos kovos Žemaitijoje*, Plungė, 2008, d.

1, p. 258, 260–261; *Laisvės kovotojų prisiminimai*, Vilnius, 2014, d. IX, p. 299, 301). Antai plateliškiui Justinui Stoniui šaudymo mokymuose teko dalyvauti dukart, ir iš viso jis į taikinius iš lietuviška simbolika papuošto 1924 m. Čekoslovakijoje pagaminto 7,92 mm kalibro karabino *Mauser* iššovė apie 10 šūvių. Sprendžiant iš pasakojimų, kad „Vanagų“ karinėje mokomojoje stovykloje dalyvavo nuo 300 iki daugiau nei 800 „Vanagų“ (*Lietuvos laisvės armijos desantininkai Žemaitijoje. Kovojuosims ir žuvusiems atminti*, Panevėžys, 2012, p. 51, 225), šaudymo pratybų vieta turėjo būti nusėta šimtų iššautų šovinių tūtelių ir kulškų. Prisiminimai apie šaudymo taikiniu tapusios pušies kamiene iki šiol matomas kulškų išmuštas duobutes vaizdinį apie pratybų metu „sušaudytą“ pušį tik sustiprina.

Pasakojama, kad kariniuose mokymuose dalyvavę „Vanagai“ į stovyklą Plokštinės miške buvo atsivežę vieną ar dvi ant dviejų ratų su stipiniais sumontuotas prieštankines patrankas (pasakojimai apie patrankų skaičių skiriasi). Nors nėra aišku, ar šios patrankos buvo laiko-

mos netoli S. Mickevičiaus sodybos, ar šaudymo pratybų vietoje, teigiama, kad Pliksalėje – vienoje iš Platelių ežero salų – pritvirtinto taikinio link „Vanagai“ iššovė iki 3 ar 4 šūvių. Šių šūvių įrodymu reikia laikyti 2019 m. Vanagų karinėje mokomojoje stovykloje surastą iššautą 37x380R mm kalibro vokiškos prieštankinės patrankos tūlą.

„Vanagų“ šaudymo pratybų vieta yra Žemaitijos nacionaliniame parke, Platelių ežero PR krante, 1,6 km į ŠR nuo II Pasaulinio karo metų Raudonosios armijos stovyklavietės, 800 m ta pačia kryptimi nuo „Vanagų“ karinės mokomosios stovyklos vietos, Plokštinės miško 81 kvartalo ŠV dalyje, spygliuočių miške (vyrauja eglės ir pušys). „Vanagai“ šaudymo pratybas rengė vaizdingoje vietoje – Platelių ežero antrosios viršsalpinės terasos pakraštyje, Žemgrindo upelio dešiniojo kranto šlaite, kairiojo kranto aukštumos viršuje ir slėnyje ( $H_{abs}$  svyruoja tarp 146,50 m ir 152,00 m) (1 pav.). Šaudyklą iš Š riboja aukštas Platelių ežero terasos skardis, PR telkšo pelkėta žemuma. Upelio šlaitai Š dalyje iki 5 m aukščio, tačiau P pusėje reljefas nuožulnėja ir aukštų krantų nebelieka.

Šaudymo pratybų vietos P dalį ŠR–PV kryptimi kerta miško keliukas, kuris, sprendžiant pagal 1948 m. tarybinį karinį topografinį žemėlapi (M 1:25 000), „Vanagų“ šaudyklą jungė su karinės mokomosios stovyklos vieta; dar

1 pav. Vanagų šaudymo pratybų vieta, žvelgiant iš Žemgrindo upelio dešiniojo kranto (iš ŠR).  
G. Petrausko nuotr.

Fig. 1. A NE view of the Vanagai firearms training ground, looking from the right-hand side of the Žemgrindas stream.





2 pav. Vieno iš apkasų Žemgrindo upelio kairiajame krante griovyvis iš Š. G. Petrausko nuotr.

Fig. 2. A N view of a ditch of one of the trenches on the left-hand side of the Žemgrindas stream.

vienas miško keliukas ėjo terasos pakraščiu, kirto šaudymo pratybų vietą ir įsiliejo į anksčiau minėtą keliuką. Be to, kaip atskleidžia šis ir 1943 m. tarybinis karinis topografinis žemėlapis (M 1:50 000), šaudymo pratybų vietos gamtinė aplinka anuomet buvo kiek kitokia nei šiandien – II Pasaulinio karo metais dešiniajame Žemgrindo upelio krante prie Platelių ežero buvo iškirta nemažai miško. Artimiausios 3 sodybos stovėjo už 700–950 m nuo šaudymo pratybų vietos (į R, ŠR ir P).

Žemgrindo upelio kairiajame krante, abipus miško keliuko pastebimos dviejų žeminių duobės. Žeminės 1 duobė orientuota ŠV–PR kryptimi (165–345°), 4x3 m dydžio, 60 cm gylis, su pylimų žymėmis išorėje (6213183; 367666). Žeminės 2 duobė orientuota ŠR–PV kryptimi (55–235°), 3,2x2,3 m dydžio, 0,9–1 m gylis, ją juosia 1,2–1,3 m pločio, iki 20 cm aukščio pylimas (6213189; 367615). Nors žeminės siejamos su šaudymo pratybų vietos reikmėmis, tiksliai jų paskirtis – mokomoji ar saugojimo – nežinoma. Žemines skiria 48,5 m atstumas, jos nuo upelio

šlaito atitinkamai nutolusios apie 15 m ir 70 m.

Be žeminių, su šaudymo pratybose dalyvavusiais „Vanagais“ taip pat reikia sieti 13 mokomųjų vienviečių keturkampių ir pailgų lenktų 2,45x2,45 m, 3,8x1,85 m, 2,25x1,2 m, 4,45x0,8 m ir panašaus dydžio, 30–60 cm gylis apkasų duobių (2 pav.). 8 apkasai iškasti upelio kairiojo kranto (apkasų duobės išdėstytos kas 2,85–12,7 m), vienas – Platelių ežero antrosios viršsalpinės terasos pakraštyje. Dviejų apkasų duobės išlikusios į Š, vieno – į P nuo miško keliuko, dar vienas apkasas įrengtas toje pat keliuko pusėje upelio dešiniajame krante. Pastebėtina, kad vienas iš apkasų keliuko P pusėje buvo įrengtas visai šalia žeminės 1 – šio apkasos ir žeminės duobės skiria vos 2,6 m atstumas.

Upelio dešiniajame krante išlikusios kelios apkasų linijos (tranšėjos). Jos driekiasi nuo antrosios Platelių ežero viršsalpinės terasos pakraščio PR kryptimi: pirmosios apkasų linijos vidurinėje dalyje iškasta atšaka į PV (bendras ilgis – 302 m), o antrosios linijos atšakos (bendras ilgis – 434 m) iš trijų pusių juosia keturkampį 100–120x95–120 m dydžio terasos pakraščio plotą. Pirmosios apkasų linijos atšakos dalis vinguriuoja šalia miško keliuko, kiek toliau nuo jo nutolsta. Nors apkasų linijas iš



3 pav. Tyrimų akimirka. G. Petrausko nuotr.

Fig. 3. An excavation in progress.

dalies apardė jas kertantis miško keliukas, linijos gana gerai išlikusios, plačiausioje vietoje yra 1,3–1,5 m pločio ir 50–60 cm gylio. Pirmąją apkasų liniją ir „Vanagų“ šaudymo pratybų vietą skiria 75 m (apkasų linija yra į R–ŠR nuo šaudyklos), antrąją liniją nuo pirmosios – 90–120 m atstumas. Kaip rodo jau minėtas 1948 m. žemėlapis, apkasų linijos buvo iškastos iškirstame miško plote. Jas reikia sieti su 1944 m. rudenį Plokštinės miške įsikūrusiais Raudonosios armijos daliniais.

Siekiant nustatyti „Vanagų“ šaudymo pratybų vietą ir apibrėžti jos teritoriją, žvalgymai pradėti nuo Žemgrindo upelio žiočių (3 pav.). Metalo iešikliais žvalgyti abu upelio krantai – aukštumos pakraštys ir slėnis, žeminių ir apkasų duobių aplinka, o patys žvalgymai apėmė keturkampę, ŠR–PV kryptimi pailgą apie 180–190 m ilgio, 90–100 m pločio teritoriją (apie 1,8 ha) Plokštinės miško 81 kvartalo ŠV ir 80 kvartalo ŠR dalyje. Žvalgymų plotą Š apribojo Platelių ežero skardis, P – pelkėta žemuma, o V ir R jo dydį nulėmė ne gamtinės ribos, o tyrimų rezultatai.

Žvalgymų rezultatai parodė, kad vieta tyrimams parinkta sėkmingai – „Vanagų“ šaudymo taikinio vieta nustatyta jau pirmą darbo pusvalandį, tą pačią dieną surasta ir viena iš šaudymo pozicijų. Žvalgant „Vanagų“ šaudymo pratybų vietą, aptikti 369 radiniai, iš kurių 309 inventorinti ir perduoti muziejui. Tyrimų metu rasta skirtingos paskirties radinių: šaudmenų, konstrukcijos detalių, buities reikmenų ir kitų dirbinių. Tarp radinių absoliučią daugumą sudaro šaudmenys – tyrimų metu surinkti 322 šoviniai, tūtelės ir kulkos (87,3 % visų radinių).

Rusiškų šaudmenų grupei skiriama 15 iššautų 7,62x54R mm kalibro šovinių tūelių ir 106 kulkos, neiššautas 7,62x25 mm TT kalibro šovinys, 48 iššautos tūtelės ir 39 kulkos, taip pat iššautos 26 mm kalibro signalinio šovinio tūtelės dugnas su įmušta 1943 m. pagaminimo data. Sprendžiant iš šaudmenų, 7,62x54R mm kalibro šoviniai galėjo būti iššauti ir iš karabino *Mosin*, ir pusiau automatino šautuvo *SVT*, o 7,62x25 mm TT kalibro šovinių tūtelės leidžia kalbėti apie 46 šūvius iš pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ ir 2 – iš pistoleto TT. Ant vienos iš 7,62x54R mm kalibro šovinių tūelių dugno įmušta 1940 m., 7,62x25 mm TT kalibro šovinių tūelių dugnų – 1943 ir 1944 m. pagaminimo datos. Atsižvel-



0 5 cm

4 pav. Daugiafunkcis peilis. G. Petrausko nuotr.

Fig. 4. A multi-purpose knife.



0 3 cm

5 pav. „Vanagų“ šaudymo pratybų vietoje aptikti radiniai: 1 – lūpinės armonikėlės detalė; 2 – spaustuvės spaudas. G. Petrausko nuotr.

Fig. 5. Finds from the Vanagai firearms training ground: 1 – a component of a harmonica; 2 – a letter from a printing press.

giant į tai, kad daugelis šio kalibro tūtelių dugnų be markiruotės, didžioji „Vanagų“ naudotų 7,62x25 mm *TT* kalibro šovinių dalis galėjo būti pagaminta dar anksčiau.

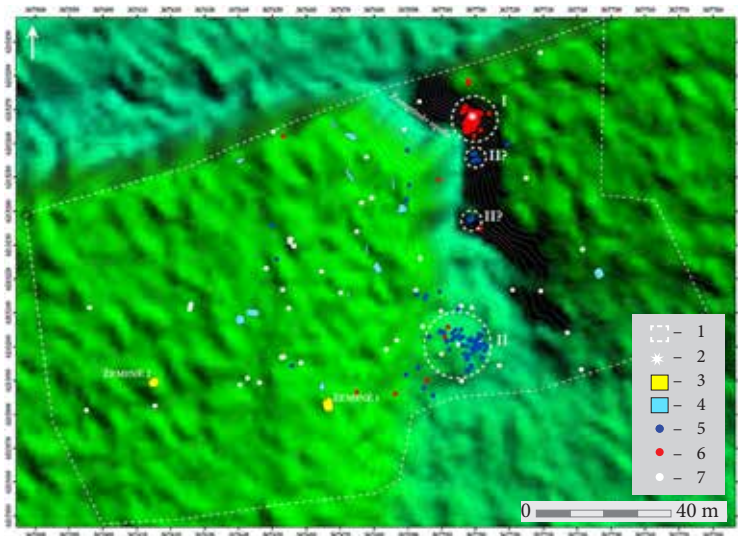
Vokiškais šaudmenimis laikomos 5 7,92x57 mm *Mauser* kalibro šovinių tūtelės ir 11 kulkų, iššauta 9x19 mm *Parabellum* kalibro pistoleto šovinio tūtelė ir 9 kulkos, taip pat sutrumpinta iššauta 7,65 mm kalibro šovinio tūtelė. Minėtina, kad 4 7,92x57 mm *Mauser* kalibro šovinių tūtelės pratybų metu buvo iššautos, dar viena, pagaminta 1916 m., nepanaudota, o joje buvęs parakas išbertas.

Tarp „Vanagų“ šaudymo pratybų vietoje surastų šaudmenų pasitaikė pavienių kitų valstybių šovinių tūtelių. Tai 3 prancūziškos 7,5x54 mm *MAS* kalibro ir 2 britiškos 7,7x56R mm kalibro šovinių tūtelės. Pirmosios iššautos iš karabino *MAS-36* (ant vienos tūtelės dugno įmušta 1939 m. pagaminimo data), antrosios –

iš šautuvo *Lee-Enfield*. Šių kalibrų šovinių kulkų žvalgant nerasta arba jų dėl prastos būklės ar kitų aplinkybių tiesiog nepavyko atpažinti. Daugelis tyrimų metu aptiktų iššautų šovinių kulkų suplotos, sulinkusios, aplūžusios ir stipriai korodavusios, todėl pavyko nustatyti ne visų kulkų kalibrą. Tokiomis laikomos 43 karabino tipo ir 2 pistoleto ar pistoleto-kulkosvaidžio tipo kulkos, dar 35 kulkų tipas dėl jų fragmentiškumo (pavienės apvalkalo, švino ar šerdis dalelės) liko nenustatytas.

Konstrukcijos elementai yra antra pagal dydį „Vanagų“ šaudymo pratybų vietoje aptiktų radinių grupė (27 radiniai, arba 7,3 % visų dirbinių). Žvalgant rastos 22 fabrikinės vinys (minėtina viena sulenkta masyvi vinis), kaltinė vinis, smulki vintutė, 2 varžtai (vienas su keturkampiu veržle) ir atskirai – dar viena šešiakampis veržlė. Buities reikmenų grupei skiriamas daugiafunkcis peilis profiliuota ir plastikinėmis kriaunomis puošta rankena (4 pav.), guminė radijo aparato (?) antenos dalis, lūpinės armonikėlės detalė (5:1 pav.), vyrio su kilpele ir kabliuku pavidalo užraktas, žiedo pavidalo tvirtinimo detalė ir rato ašis. Be šių radinių, tyrimų metu aptiktas spaustuvės spaudas su veidrodiniu skaičiaus 2 atspaudu (5: 2 pav.), sąsagėlė, arklio pasagos dalis ir daug kitų dirbinių fragmentų.

Atlikus žvalgymus Plokštinės miške, nustatyta tiksli „Vanagų“ šaudymo pratybų vieta, apibrėžtas jos dydis ir ribos, išskirtos atskiros šaudyklos erdvės (6 pav.). Metalo ieškikliams išžvalgyti abu Žemgrindo upelio krantai, aptikti du radinių telkiniai ir pavienių radinių radimvietės, surinkta vertingų ir, svarbiausia, dokumentuotų archeologinių duomenų apie čia vykusius karinius mokymus, „Vanagų“ naudotus ginklus ir pratybų metu iššautus šūvius. Visa tai leidžia archeologinius duomenis palyginti su šaudymo pratybų dalyvių prisiminimais,



6 pav. „Vanagų“ šaudymo pratybų vieta: I – šovinių kulkų telkinys (taikynys); II – šovinių tūtelių telkinys (šaudymo pozicija); 1 – išžvalgytas plotas; 2 – pušis (šaudymo taikynys); 3 – žeminės duobė; 4 – apkaso duobė ar griovys; 5 – šovinių tūtelės; 6 – šovinių kulkos; 7 – kiti radiniai. G. Petrausko brėž.

Fig. 6. The area plan of the Vanagai firearms training ground: I – a cluster of bullet projectiles (target); II – a cluster of bullet casings (firing position); 1 – surveyed area; 2 – a pine tree (target); 3 – pit of the dug-out; 4 – pit or ditch of a trench; 5 – bullet casings; 6 – bullet projectiles; 7 – other finds.

suteikia galimybę turimas žinias patikslinti, o patį pasakojimą apie „Vanagų“ šaudymo mokymus išplėsti ir praturtinti.

Didžiausias „Vanagų“ šaudymo pratybų vietos radinių telkinys užfiksuotas upelio dešiniajame krante. Aukštame upelio šlaite, 8x7 m dydžio plote surasti 238 radiniai (64,5 % visų radinių), kurių absoliučią daugumą sudaro iššautos sveikos, sulenktos ir stipriai suplotos kulkos. Telkinyje vyrauja rusiškų šovinių kulkos: 7,62x54R mm kalibro kulkų rasta 97, 7,62x25 mm *TT* kalibro – 38, vokiškų šaudmenų grupei skiriama 11 iššautų 7,92x57 mm *Mauser* kalibro ir 8 9x19 mm *Parabellum* kalibro kulkos. Likusių kulkų kalibro dėl stiprios korozijos, prasto išlikimo ir fragmentiškumo nustatyti nepavyko: 43 kulkos iššautos iš nežinomo karabino tipo ginklo, 2 – pistoleto arba pistoleto-kulkosvaidžio, dar 35 kulkos ir jų fragmentai nesu-

teikė apskritai jokios informacijos. Daugelis šių kulkų pasidengusios itin storu korozijos sluoksniu su vandens pilnais korozijos lašais.

Dėmesį atkreipia tai, kad net 91,8 % telkinio kulkų (214 iš 233) rasta nedideliame Š–P kryptimi pailgame 4,8x3,5 m dydžio plote upelio šlaite, priešais čia augančią pušį (žvelgiant nuo kairiojo upelio kranto), šalia jos ir net pačiame pušies kamiene (7 pav.). Antai 11 kulkų aptikta išlūžusiuose medžio gabaluose ar su medžio likučiais ant paviršiaus, dar 8 kulkos buvo įstrigusios 0,2–1,4 m aukštyje pušies kamiene, žievėje ir ištrupėjusiuose trūnėsiuose (8, 9 pav.). Pušies kamieno PV ir V pusės ištaisai nusėtos kulkų žymių – čia išlikę gilių kulkų išmuštų ir genių iškapotų duobučių. Nors metalo iešiklio signalų užfiksuota visame pušies kamiene, tikslus giliai į pušį įsmigusių kulkų skaičius nežinomas.



7 pav. „Vanagų“ šaudymo taikinyš iš ŠV.  
G. Petrausko nuotr.

Fig. 7. The NW face of the Vanagai target area.



8 pav. Pušyje įstrigusi 7,62x54R mm kalibro šovinio kulka. G. Petrausko nuotr.

Fig. 8. A 7.62 x 54R mm calibre bullet projectile lodged in a pine tree.



0 3 cm

9 pav. Pušies atplaišoje surasta 7,62x54R mm kalibro šovinio kulka. G. Petrausko nuotr.

Fig. 9. A 7.62 x 54R mm calibre bullet projectile found lodged in splinter of a pine tree.

Sprendžiant iš radinių telkinio sudėties ir čia surastų kulku skaičiaus, kulku suvarpyta pušis buvo „Vanagų“ šaudymo taikinyš. Šios pušies, kaip „Vanagų“ šaudymo pratybų taikinio, nuotrauką dar 2012 m. paskelbė Lietuvos partizaninio karo metraštininkas Alfonsas Beresnevičius (*Lietuvos laisvės armijos desantininkai Žemaitijoje. Kovojuosiems ir žuvusiems atminti*, Panevėžys, 2012, pirmojo viršelio atlankas). Pušis buvo apšaudyta iš skirtingo kalibro ginklų, jos link atskriejo daugelis „Vanagų“ iššautų šovinių kulku. Su šūviais į taikinį reikia sieti ir kitoje pušies pusėje, t. y. į Š, ŠV ir ŠR nuo jos, aptiktas pavienes šovinių kulka. Remiantis tuo, kad tyrimų metu daugiau panašių kulku telkinių neužfiksuota, „Vanagai“ šaudymo pratybų vietoje turėjo tik vieną taikinį. Šioje vietoje dėmesį atkreipia už 1,05 m į PV nuo pušies aptikta nedidelė U raidės pavidalo sąvaržėlė, kuria, tikėtina, prie pušies kamieno buvo prisegtas taikinyš.

Platelių girininkijos girininko Donato Grigalausko ir girininko pavaduotojo Juozo Berniaus teigimu, pušis yra apie 120–150 m. amžiaus ir baigiantis II Pasauliniam karui tai turėjo būti vienas seniausių (45–75 m. amžiaus) medžių dešiniajame Žemgrindo upelio krante. Miškas šiame upelio krante tuo metu buvo iškirstas ir

brandesnių medžių čia turėjo būti likę nedaug. Pušies kamieno apimtis siekia 1,75 m (matuojant 1,3 m aukštyje), tačiau kulkų palikti „sužeidimai“ medžio augimą praktiškai sustabdė – kamienas daugiausia augo tik kitoje, „Vanagų“ neapšaudytoje pusėje; apie sutrikusį medžio augimą leidžia kalbėti ir neišreikšta pušies laja.

Siekiant nustatyti šaudymo taikinio vietos stratigrafiją ir kulkų slūgsojimo ypatybes, pušies kamieno PV pusėje ŠV–PR kryptimi atliktas 1,5 m ilgio, 50 cm pločio pjūvis (10 pav.). Nors dalį pjūvio dengė pušies šaknys, nustatyta, kad paviršinis žemės sluoksnis, sudarytas iš pušų šapų ir samanų, pjūvio vietoje siekia nuo 4 cm iki 8–9 cm. Giliau šio sluoksnio užfiksuotas 3–4 cm storio pilkšvas miškožemis ir 10–12 cm storio pilkšvas smėlis. Įžemis – tamsiai geltonas smėlis su balkšvais intarpais – pjūvio R pusėje pasiektas 22–23 cm, likusioje jo dalyje – 27–30 cm gylyje.

Pjūvio vietoje aptikta 31 šovinio kulka ir neaiškaus geležinio dirbinio fragmentas, o giliausiai surastos kulkos buvo išmigusios į žemę. Nors daugelis kulkų šioje upelio šlaito dalyje surastos ne pačiame paviršiuje, o 10–25 cm gylyje ar net giliau, šalia pušies kamieno atliktas pjūvis leido paneigti pirminę prielaidą apie „Vanagų“ šaudymo taikinio vietoje supiltą



10 pav. „Vanagų“ šaudymo taikinio vietos pjūvis iš PV. G. Petrausko nuotr.

Fig. 10. The SW face of the cross-section of the Vanagai target area.

apsauginį pylimą. Supiltinio smėlio sluoksnio prie pušies kamieno neužfiksuota, todėl daroma išvada, kad giliai upelio šlaite įsmigusias kulkas per 75 metus po šaudymo pratybų užklojo birus nuslinkusio šlaito smėlis.

Antrasis „Vanagų“ šaudymo pratybų vietos radinių telkinys užfiksuotas upelio kairiojo kranto slėnyje (11 pav.). Nors šio telkinio ribos yra sąlyginės ir ne tokios ryškios kaip pirmojo,

11 pav. „Vanagų“ šaudymo pozicija iš ŠR. G. Petrausko nuotr.

Fig. 11. A NE view of the firing position.



apytiksliai 16,5x14 m dydžio plote, iš Š apribotame miško keliuko, P ir R – vingiuojančios upelio vagos, surasti 57 radiniai (15,4 % visų radinių). Kitaip nei pirmajame telkinyje, net 91,2 % visų telkinio radinių sudaro šovinių tūtelės (52 iš 57). Daugelis jų iššautos iš pistoleto kulkosvaidžio *PPŠ* (33 tūtelės) ir 7,62x54R mm kalibro šoviniais šaudančio ginklo – karabino *Mosin* arba pusiau automatinio šautuvo *SVT* (12 tūtelių). Be to, telkinyje rastas nepanaudotas 7,62x25 mm *TT* kalibro šovinys, trys karabino *Mauser*, 2 karabino *MAS-36* ir viena pistoleto šovinio tūtelė, 2 7,62x54R mm kalibro šovinių kulkos, daugiafunkcis peilis, lūpinės armonikėlės detalė, vyrio su kilpele ir kabliuku pavidalo užraktas.

Telkinyje aptikti radiniai liudija, kad Žemgrindo upelio kairiojo kranto slėnyje buvo pagrindinė „Vanagų“ šaudymo pozicija. Tačiau reikia pastebėti, kad už 12,5–18 m į V–PV nuo šio telkinio surastos dar 2 šautuvo *Lee-Enfield*, viena pistoleto kulkosvaidžio *PPŠ* ir neiššauta karabino *Mauser* šovinių tūtelė, kitoje miško keliuko pusėje, už 6–12,65 m į Š–ŠV nuo telkinio – 2 pistoleto kulkosvaidžio *PPŠ*, 2 pistoleto *TT* ir viena 7,62x54R mm kalibro šovinio tūtelė. Šovinių tūtelių taip pat pasitaikė upelio kairiojo kranto aukštumoje ir šlaite – čia surastos 5 pavienės tūtelės (įskaičiuojant signalinio 26 mm kalibro šovinio tūtelę).

Be šio šovinių tūtelių telkinio, dėmesį atkreipia upelio dešiniojo kranto šlaite ir slėnyje aptiktos 2 pistoleto kulkosvaidžio *PPŠ* tūtelių sancaupos. Jas nuo „Vanagų“ šaudymo taikinio atitinkamai skiria 10,85 m ir 30 m atstumas. Pirmojoje sancaupoje, apie 2,5x1,5 m dydžio plote, rastos 4, antrojoje, 95 cm ilgio juostoje, – 5 šovinių tūtelės; dar viena 7,62x54R mm kalibro šovinio tūtelė aptikta upelio dešiniojo kranto aukštumos pakraštyje, už 9,85 m į R nuo pirmosios iš šių sancaupų.

„Vanagų“ šaudymo pratybų vietoje surasti šaudmenys leidžia atkurti čia vykusią pratybų masą ir šaudymo intensyvumą. Suskaičiavus tyrimų metu aptiktas šovinių tūteles ir kulkas nustatyta, kad šaudymo pratybų metu iššauti mažiausiai 226 šūviai (35 smulkūs neatpažinti kulku fragmentai ir signalinio šovinio tūtelė į šį skaičių neįtraukti). Daugiausia šūvių atlikta iš rusiško karabino *Mosin* ar pusiau automatinio šautuvo *SVT* (106 šūviai) ir pistoleto kulkosvaidžio *PPŠ* (46 šūviai). Iš vokiško karabino *Mauser* iššauta mažiausiai 11, neaiškaus tipo pistoleto – 9 šūviai, dar mažiausiai 3 šūviai teko prancūziškam karabinui *MAS-36*, po 2 – rusiškam pistoletui *TT* ir britiškam šautuvui *Lee-Enfield*. Dėl prastos surastų kulku būklės ir fragmentiškumo 45 šūvių ginklų rūšis liko nenustatyta.

Taigi, kaip parodė žvalgymų rezultatai, „Vanagai“ šaudymo pratybose naudojo kelias šaudymo pozicijas. Iš pagrindinės pozicijos upelio kairiojo kranto slėnyje į taikinį dešiniojo kranto šlaite buvo šaudoma skirtingo tipo ginklais: karabinu *Mosin* ar pusiau automatiniu šautuvu *SVT*, karabinais *Mauser* ir *MAS-36*, pistoletu kulkosvaidžiu *PPŠ*; be to, čia pat buvo aptikta iššauta 9x19 mm *Parabellum* kalibro pistoleto šovinio tūtelė. Poziciją nuo taikinio skyrė apie 65–75 m atstumas, šaudymo trajektorija ėjo aukštų krantų apsupto upelio slėnio apačia. Visa tai rodo, kad šaudymo pozicija buvo parinkta gerai apgalvotoje vietoje. Klausimų kelia tik pozicijoje surastos pistoleto kulkosvaidžio *PPŠ* šovinių tūtelės. Šaudant iš šio tipo ginklų taikinyms neturėtų būti toliau nei už 15–50 m, todėl tyrimų metu užfiksuotas atstumas tarp šaudymo pozicijos ir taikinio atrodo kiek per didelis.

Kalbant apie „Vanagų“ šaudymo pratybų metu naudotas pozicijas, būtina atkreipti dėmesį į upelio dešiniojo kranto šlaite ir slėnyje suras-

tas pistoleto kulkosvaidžio *PPŠ* šovinių tūtelių sankaupas. Nors čia viso aptiktos vos 9 iššautos tūtelės, šaudymo vietos reljefas ir nedidelis atstumas iki taikinio leidžia kelti prielaidą, kad daugelis čia iššautų tūtelių galėjo būti surinkta, o pačios šaudymo vietos reikšmė buvusi didesnė, nei šiandien galima spręsti pagal užfiksuotų tūtelių skaičių.

Pavienių 7,62x54R mm kalibro, karabinių *Mauser* ir *MAS-36* šovinių tūtelių rasta upelio kairiojo ir dešiniojo kranto aukštumos pakraštyje, abi šautuvo *Lee-Enfield* šovinių tūtelės užfiksuotos upelio kairiajame krante, į V-PV nuo pagrindinės šaudymo pozicijos. Vis dėlto kalbėti apie čia buvusias didesnes šaudymo pozicijas nėra pagrindo. „Vanagų“ naudotas britiškas šautuvas *Lee-Enfield* galėjo būti užsilikęs nuo I Pasaulinio karo ar Nepriklausomybės karo metų, o aptiktos šio ginklo tūtelės ir 2019 m. „Vanagų“ karinėje mokomojoje stovykloje surastas neiššautas šovinys patvirtina tiesiogines karinės mokomosios ir šaudymo pratybų vietų sąsajas. Tuo metu upelio kairiojo kranto aukštumoje, apie 45–50 m į V nuo jos pakraščio aptiktos vokiškos sutrumpintos 7,65 mm kalibro ir rusiškos signalinės 26 mm kalibro šovinio tūtelių ryšys su šaudymo mokymais lieka neaiškus.

Palyginus „Vanagų“ šaudymo taikinio vietoje aptiktų kulku ir šaudymo pozicijose bei pavieniui surinktų tūtelių skaičių, pastebimas akivaizdus šovinių tūtelių trūkumas (rastos 233 kulkos ir 76 tūtelės). Turint omenyje tai, kad iššautos šovinių tūtelės lieka gulėti šalia šūvio vietos, o dalis kulku rikošetuoja, taikinio nepasiekia ir jų archeologiniame kontekste tiesiog nelieta, tūtelių trūkumas atrodo dar akivaizdesnis. Pažymėtina, kad „Vanagų“ šaudymo pratybų vietos žvalgymai yra apskritai pirmas Lietuvos partizaninio karo vietų tyrimų atvejis, kai surastų šovinių kulku skaičius viršija tūtelių.

Tuo remiantis daroma išvada, kad laikantis tvarkos, siekiant nepalikti daiktinių įrodymų apie čia vykusias pratybas ar dėl kokių kitų priežasčių daugelis „Vanagų“ iššautų tūtelių, pasibaigus šaudymo pratyboms, buvo surinkta.

Buities reikmenys, konstrukcijos elementai ir kiti dirbiniai sudaro nežymią „Vanagų“ šaudymo pratybų vietos radinių dalį (12,7 %). Tokių radinių rasta abiejuose Žemgrindo upelio krantuose – aukštumos pakraštyje ir slėnyje, o kairiojo kranto aukštumoje jų surinkta netgi daugiau nei šaudmenų. Su „Vanagų“ pratybomis siejamame šovinių tūtelių telkinyje upelio kairiojo kranto slėnyje aptikta lūpinės armonikėlės detalė, užrakto fragmentas ir visai šalia upelio vagos rastas daugiafunkcis peilis. Nuo drėgmės patinavusios kriaunos rodo, kad peilis prie vandens išgulėjo daugelį metų. Radijo aparato (?) antenos dalis aptikta upelio kairiojo kranto aukštumoje, rato ašis – 1,85 m į V nuo vienos iš aukštumoje iškastų apkasų duobių. Vis dėlto šio radinio, kaip ir netoliese aptiktos žiedo pavidalo tvirtinimo detalės, ryšys su šaudymo pratybomis lieka neaiškus.

Konstrukcijos elementai pasklidę po visą išžvalgytą „Vanagų“ šaudymo pratybų vietos teritoriją. Daugelis šių radinių – fabrikinį vinių ir varžtų – surasta išilgai pratybų vietos P dalyje einančio miško keliuko, šalia Platelių ežero kranto terasos pakraščio vinguriuojančio takelio, dar kiti gulėjo toli nuo visų kitų pratybų vietos radinių. Tuo remiantis daroma išvada, kad žvalgant surastos viny ir varžtai su „Vanagų“ šaudymo pratybomis nesusiję. Vienoje iš upelio kairiojo kranto aukštumoje įrengtų apkasų duobių aptikta fabrikinė vinis šiame kontekste yra reta išimtis. Iš kitų „Vanagų“ šaudymo pratybų vietos radinių minėtinas upelio kairiojo kranto aukštumos pakraštyje aptiktas spaudas su veidrodiniu skaičiaus 2 atvaizdu. Nors dirbinys primena spaustuose naudotas

spaudus, šio radinio patekimo į šaudymo pratybų vietą aplinkybės nežinomos.

Metalo ieškokliais patikrinus žeminių ir apkasų duobes bei jų aplinką, jokių radinių, išskyrus fabrikinę vinį ir pavienes tarybinio laikotarpio šiukšles, nerasta. Plotas be radinių į V nuo kairiojo upelio kranto liudija, kad čia iškasti mokomieji apkasai pagal paskirtį nebuvo panaudoti ir aktyvesnė mokomoji „Vanagų“ veikla šioje aukštumos dalyje nevyko.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad archeologiniai duomenys patvirtina pateikėjų pasakojimus apie Žemgrindo upelio (kitaip – Jakumo upelio) krante vykusius šaudymo mokymus, viename iš upelio šlaitų tebeaugančią sušaudytą pušį. Atlikti tyrimai leido apibrėžti šaudymo pratybų vietos dydį, įvardyti šaudymo pozicijas ir „Vanagų“ naudotus ginklus. Vis dėlto vertinant vyrujančius pasakojimus apie šaudymo pratybose dalyvavusius „Vanagus“, žvalgymų metu aptiktų šaudmenų (ypač tūtelių) skaičius atrodo pernelyg mažas. Be to, tyrimai nesuteikė jokių patvirtinančių duomenų apie „Vanagų“ į šaudymo pratybų vietą atsivežtą šaudymo patranką, iš čia Pliksalės link paleistus šūvius.

## A survey of the Lithuanian Liberation Army's Vanagai firearms training ground in Plokštinė forest

In 2020, the LLKĮS and the Directorate of the Žemaitija National Park investigated the Vanagai firearms training ground of the Lithuanian Liberation Army in Plokštinė forest (Plateliai eldership, Plungė district). A total of 369 finds were recovered using metal detectors in an area of 1.8 ha (Figs. 3, 6). The overwhelming majority of finds consisted of Russian and German bullets and bullet casings (322), along with some structural elements (27), household items (6 finds), and other artefacts (14 finds). Besides the bullet casings, the following finds

could be linked to the Vanagai who participated in the training: a knife (Fig. 4); a piece of a radio (? ) antenna; a fragment of a harmonica (Fig. 5:1); and a fragment of a lock.

The investigation determined the exact location of the Vanagai training ground, including the target area and the firing positions. The data collected provided comprehensive information about the size, boundary, and layout of the grounds, and the firearms used. The training area extended across both sides of the Žemgrindas stream, including the edge of the rise, the slopes, and the valley (Fig. 1). Other notable features include two rampart-enclosed dug-outs and thirteen single-person square and oblong curved training trenches (Fig. 2). The target of firearms training was a mature pine growing on the slope on the right-hand side of the stream, which still grows to this day (Figs. 7–10). A paper clip and a concentration of bullet projectiles (the pine trunk was riddled with bullet holes) found in the vicinity seemed to indicate that targets might have been attached to the pine trunk during training.

The distance between the primary firing position in the valley on the left-hand side of the brook and the target was approximately 65–75 m (Fig. 11.), whilst the shooting trajectory extended along the base of the stream, surrounded by tall banks. From there, a *Mosin* carbine or an *SVT* semi-automatic rifle, along with *Mauser* and *MAS–36* carbines and a *PPŠ* submachine gun, were used to shoot at the target. Two minor additional positions for the *PPŠ* submachine gun were identified on the right-hand-side slope and in the valley of the Žemgrinda stream – 10.85 and 30 m distance from target, respectively. At least 226 shots were fired during the training exercises, with most coming from a *Mosin* carbine or an *SVT* semi-automatic rifle (106 shots combined) or

a PPS submachine gun (46 shots). Somewhat fewer shots were fired using a *Mauser* carbine (11 shots), a pistol of unknown type (9 shots), a *MAS-36* carbine (3 shots), a *TT* pistol (2 shots), or a *Lee-Enfield* rifle (2 shots). The lack of bullet casings indicated that most were collected upon the conclusion of training exercises.

Gediminas Petrauskas, Žilvinas  
Montvydas, Aistė Petrauskienė

## Partizanų bunkerių ir žeminių žvalgymai Jurbarko rajone

2020 m. rugpjūtį LLKĮS devintosios pilietinės jaunimo vasaros stovyklos „Laisvės kovų atmintis“ metu žvalgė Lietuvos partizanų bunkerių ir žeminių vietas Jurbarko rajone, Globių ir Varnaitinės miškuose. Aptikti radiniai perduoti TKM. Straipsnyje koordinatės nurodomos LKS94 sistemoje.

**Globių miške** (Jurbarkų sen.) buvo tęsiami 2017 m. pradėti partizaninio karo vietų žvalgymai (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 644–646), ieškota čia įvykusių kautynių pėdsakų. 1948 m. rugsėjo 15 d. šiame miške, anuomet vadintame Purviškių mišku, susitiko Kęstučio apygardos Butigeidžio (anksčiau Lydžio, Aukuro) rinktinės štabo nariai. Susitikimo tikslas buvo Jono Stoškaus vadovaujamo Eimučio būrio inspektavimas ir tolesnių kovos veiksmų suderinimas. Iš viso į stovyklavietę miške atvyko 26 partizanai, iš kurių 12 po pietų išvyko gavę užduotis (*LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1639, l. 191).

Išanalizavę agentų Sabučio, Liepos ir Varno agentūrinius duomenis, saugumo darbuotojai žinojo, kad partizanai laikosi Eržvilko ir Gaurės valsčių paribyje, Purviškių miško 5, 9, 10, 15, 16 ir 17 kvartaluose. Iki tol nuo 1948 m. liepos Purviškių miške surengtos dvi Eimučio būriui

sunaikinti skirtos karinės čekistinės operacijos baigėsi be rezultatų (nustatytos stovyklos su keliomis palapinėmis ir bunkerio vietos) (*LYA*, K-1, ap. 1, b. 1692, l. 248).

Operatyvinės bylos duomenys liudija, kad rugsėjo 15-osios rytą stovyklavietę su gerai užmaskuotomis palapinėmis pradėjo supti apie 100 MGB vidaus kariuomenės Gdansko 273 -iojo šaulių pulko kareivių ir MGB Tauragės valsčiaus poskyrio sribų. Po pietų prasidėjusios ir 3 valandas (nuo 16 iki 19 val.) trukusios kautynės nusinešė 13 partizanų gyvybes: Butigeidžio rinktinės štabo viršininko Juozo Stanevičiaus-Gedimino (g. 1916 m.), štabo narių Mečislovo Dargužo-Aro (g. 1926 m.), Simo Gavėnios-Drašučio (g. 1910 m.), Broniaus Kačiušio-Jūros (g. 1924 m.), Simo Macaičio-Sakalo (g. 1922 m.), Vlodo Narušonio-Šilo, Naro, Jono (g. 1904), Alekso Valanto-Žydrūno (g. 1926 m.), Eimučio būrio partizanų Juozo Dailidaičio-Valiaus (g. 1917 m.), Boleslovo Jurkauskos-Boliaus, Santvaro (g. 1925 m.), Domyko Mišeikio-Arūno (g. 1923 m.), Juozo Remeikio-Pilėno (g. 1908 m.) ir Prano Strainio-Pranciškaus (g. 1920 m.) (*Laisvės kovotojų prisiminimai*, Vilnius, 2009, d. VII, kn. 1, p. 718, 721–722). Žuvusių partizanų palaikų užkasimo vieta nežinoma.

Suimtas virėjas, buvęs ryšininkas Jonas Lengvenis-Barsukas, Pūkas (g. 1891 m.) buvo nuteistas 10 metų lagerio, o kitą dieną po kautynių Purviškių miško 9 kvartale surastas sunkiai į kojas sužeistas partizanas Vladas Pečkauskas-Gegužiukas (g. 1927 m.) areštuotas ir nukankintas Kauno kalėjime (*Lietuvos gyventojų genocidas*, Vilnius, 2007, t. III, kn. 1, p. 778; kn. 2, p. 106). Nors literatūroje teigiama, kad daliai partizanų iš apsupties pavyko prasiveržti, šių ir operatyvinių bylų duomenų santykis lieka neaiškus.

Ekspedicijos metu Globių miške užfiksuotos ir žvalgytos dviejų bunkerių ir vienos žemi-